

Muhammed el-Mâlikî'nin Sabır Anlayışı

Muhammed el-Mâlikî's Understanding of Patience

Azat Toktonaliev¹

Öz: Sabır kavramı geçmişten günümüze kadar birçok selef uleması tarafından incelenmiştir. Hatta bununla ilgili tasavvuf geleneğinde müstakil risaleler yazılmıştır. Biz bu çalışmamızda öncelikle Muhammed el-Maliki'nin hayatı ile ilgili kısaca bilgi verdikten sonra sabır kavramını Kur'an, Sünnet ve diğer ehli-sünnet ulemasının görüşlerini esas alarak Muhammed el-Maliki'nin görüşlerini anlatmaya çalıştık. Bu âlimin Mâlikî lakabıyla isimlendirilmesinin sebebine gelince, dedelerinden birisi Şerif Avn'i-Refik Paşa'nın döneminde Mâlikî mezhebinin önemli fetva kürsüsüne geldiğinden beri bu aile Mâlikî lakabıyla anılmaya başlamıştır. Sabır kavramını çalışırken klasik sözlükler esas alınarak onun sözlük ve ıstılah anlamına değinilmiştir. Ayrıca onun kısımları ve türleri maddeler halinde sıralanarak detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

Anahtar kelimeler: el-Mâlikî, Sabır ve çeşitleri, Kur'an, Sünnet.

Abstract: Patience concept has been studied from the past up to the present by many salaf ulama. insomuch that in the Sufi tradition separate tractates have been written about it. At first in our study after giving brief information about his life, we have tried to explain mainly the Quran, the Sunnah and the views of other ulama about the concept of patience the thoughts of el-Mâlikî. As for the reason for this scholar named with Mâlikî nickname, one of his grandfather-refiners Avni Pasha Sherif's fatwa important period since coming to the podium of the Maliki sect began to be known by this moniker groups. During studying about the concept of patience, there has been referenced to classical dictionaries to give meanings and its terms. Also it has been described in detail case by aligning its components and types of materials.

Key words: el-Mâlikî, Patience and its types, Quran, Sunnah.

¹ Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri.

Giriş

Seyyid Muhammed b. Alevî Maliki Hazretleri; ilim, amel ve fazilet olarak İslam âleminin tanıdığı ve saydığı bir aileden, 1946 yılında Mekke’de dünyaya gelmiştir. Nesebi, babası Seyyid Alevî el-Maliki tarafından Hz. Hasan’a, annesi tarafından da Hz. Hüseyin’e dayanmaktadır. Annesinin soyu, Abdulkadir Geylani Hazretleri ile de birleşmektedir. Yine, merkezi Fas’ta olan İdrisiyye tarikatının kurucusu olan büyük velî Ahmed b. İdris Hazretleri de Seyyid Muhammed b. Alevî’nin dedelerindedir.

Dedelerinden Mevlânâ İdrîs, Emevîler Dönemindeki karışıklıktan dolayı Mağrib’e Fas’a hicret etmiştir. Orada halk tarafından büyük bir ilgi ile karşılanmış ve kendisine hürmet edilmiştir. Yüzyıllar boyu bu coğrafyada nesilden nesile hizmetlerini sürdürmüşler ve soyları hep hayır ile bilinir olmuştur².

Seyyid Muhammed b. Alevî el-Mâlikî Hazretleri, 29 Ekim 2004 Cuma sabahı, Ramazan ayının 15. günü ikamet ettiği Mekke’de 58 yaşında vefat etmiştir.³

İslam tasavvufu tarihinde sabır ile ilgili birçok eser ve risaleler tedvin edilmiş ve bazı İslam âlimleri tarafından bu eserlere haşiye ve şerhler yapılmıştır. Özellikle konu ile ilgili tefsir ve hadis dallarında yeterince izahlar yapılmıştır. Fakat biz burada sabır maddesi ile ilgili olarak tasavvuf açısından değerlendirme yapmaya çalışacağız.

1. Sabır

Lügat anlamı; “Telaşlanmak ve hüzünlenmek anlamına gelen ‘Caz’a’ kelimesinin tam zıddıdır.”⁴ İbn Manzûr: “Sabrın aslı hapsedmektir. Her şey hapsedilince edilince ona sabretti, denir.”⁵ er-Râzî de bu ikisine benzer olarak: “Telaşlanma ve hüzünlenmeden kendini hapsed-

²Yusuf Mer’âşlî, *Nesr’l-cevâhir ve Dürer fi’l Ulemâ’iKar’ni Râb’i Aşer ve Bi-Zey’lihi-Ukdu’l-hevâhir*, Daru’l-Marife, Beyrut 2006, s. 2038.

³ *Tihama Reklam ve Halkla İlişkiler Şirketi*, Mekke, 1974, s.41.

⁴Ebu Abdurrahmân el-Halil b. Ahmet el-Ferâhîdî, *Kitâbu’l-Ayn*, thk. Abdülhamit Hendâvî, Dâru’l-Kutub el-İlmiye, Beyrut 2003, c.II, s.115.

⁵İbn Manzûr, *Lisanu’l-Arap*, c. XXIV, s, 2391, Ebu Musa Muhammed b. Ömer b. Ahmet b. Ömer b. Muhammed el-Esbahânî el-Medîni, *el-Mecmûu’l-Muğıs fi Garîbî’l-Kur’an ve’l-Hadis*, thk. Abdülkerim el-Ezbâvî, Dâru’l-Medîni, Mekke, 1988, c. II, s. 248.

mektir.”⁶ şeklinde ifade etmiştir. Bir başkası da: “Nefis, aklın ve şeriatın gerektirdiği üzere olmaktadır.”⁷ demiştir.

Terminolojik anlamı; Tasavvuf ehlinden Sühreverdi'ye göre: “Allah'tan yardım beklemektir, bu da amellerin en faziletlisidir.” Bazıları da: “Her şeyin cevheri vardır, insanın cevheri akıl, aklın cevheri de sabırdır; sabır da nefsin esasıdır.”⁸ demişlerdir. Sabrın başka bir tanımı da: “Nefsi isyanlara karşı hapsedmek ve itaat etmede de sebat etmektir.”⁹ Muin sahibi İbnu'l-Mulekkin de: “Sabır; zıyadır, yani sevilen bir şeydir. O da itaat etmede dünya sıkıntılarına ve isyan etmemeye karşı sabır etmektir. Havastan bazıları da; Kur'an ve Sünnet üzere sebat etmektir, der. Ayrıca b. Ata; Her çetin imtihana belaya karşı edeple vukuf etmektir, buyurur. Ebu Ali Dekkâk da; Kısmete itiraz etmemektir. Sıkıntının hiçbir şekilde şikâyet olmaksızın dışarıya izhar etmesi sabra muhalif değildir.”¹⁰ şeklinde izah etmişlerdir. Tezkiye sahibi de: “Sabır nefis ile alakalı davranışların en faziletlisidir. Zira hoş ve güzel olmayan davranışlara karşı engel olur. Ayrıca nefsanî kuvvetlerdendir ki onunda kişinin salahiyeti ve durumunun düzelmesi vardır.”¹¹ Harraz: “O, nefsi aklın ve şâri'nin murat ettiği bir şekilde hapsedmektir.”¹² Sabır ne Allah'a ne de başkalarından gelen musibet açısından dolayı şikâyeti terk etmektir.¹³ der. Tahanevî ise yukarıdaki tanımları bütünleştirici tarzda kendi görüşünü belirtmiştir.¹⁴

1.1. Sabrın Çeşitleri

Erzurumlu Hasankaleli İbrahim Hakkî'ya göre sabır, acı fakat faydalı bir ilaçtır. İçimi her faydayı toplayıcı ve her zararı uzaklaştırıcıdır.

⁶El-Râzî, *Muhtaru's-Sihâh*, Beyrut, 1986, s. 149.

⁷el-Esbahâni, *el-Müfredât*, s. 273.

⁸Abdurrezak el-Kâşânî, *Mü'cem Istilahât i's-Süfiyye*, thk. Abdu'l-Âdil Şahin, Dâru'l-Menâr, Kahire, 1992, s. 240.

⁹A.g.e, s. 240.

¹⁰Ebu Hafs Ömer b. Ali b. Ahmet b. Siracettin el-Ensâarî el-Mısırî ed-Dimeşkî, *el-Mu'in ale Tefehum'il-Erbain*, thk. Ebu İslam Abdul'l-Âdil Musad, el-Fârûk, el-Hadîsiyye li't-Tibâ, Kahire, 2009, s. 209.

¹¹Ahmet Ferit, *Tezkiyetu'n-Nufûs ve Terbiyetuha*, thk. Macit b. Ebu el-leyl, Dâru'l-kalem, Beyrut, 1985, s. 84.

¹²Hailt b. Cuma b. Osman el-Harrâz, *Mevsûatu'l-Ahlak el-İslamiye*, Maktabatü ehli'l-Eser, Küveyt, 2009, s. 75.

¹³Cürcânî, *Mü'cem el-T'arifât*, s. 112.

¹⁴Muhammed Ali Tahanevî, *Kaşşâf istilahât el-Funûn ve'l-Ulûm*, thk. Ali Dahrûc, Maktabatü Lubnân, Beyrut, 1996, c. I, ss. 1057-1059.

Akıllı olan nefisini zorlar ve o faydalı ilacı içer. Bir saatlik acı, bir senelik tatlılık verir, deyip o ilacın acısına dayanır. Sabır dört kısma ayrılır:

1. İbadet ve taat üzerine sabretmek ve devamına ısrar etmek.
2. Yasak edileni yapmamak hususunda sabretmek.
3. Dünyanın lüzumsuz, manasız olaylarına karşı sabırlı olmak.
4. Dünyanın musibet, felaket ve belalarına karşı sabırlı olmak.

Bu dört şeye sabretmek, dayanmak insana büyük faydalar sağlar. Bunlar itaattir. Gayeye eriş ve doğruluktur. Sonsuz sevaba ermek, isyan ve belalardan her iki dünyada kurtulmaktır. Sonra dünyanın mihnet ve meşakkat, bela ve dertlerinden sıyrılıp rahat etmektir.”¹⁵

İmam Kuşeyrî'ye göre sabrın çeşitli kısımları vardır: Kulun iradesi ile kazandığı şeylere gösterdiği sabır, iradesi haricinde olan gösterdiği şeylere sabır, Allah'ın emrini yerine getirmede gösterilen sabır, nehyettiğinden uzak kalmada gösterilen sabır.

Kulun iradesi dâhilinde olmayan şeylere gösterdiği sabır, kulun kendisi ile ilgili Allah'ın meşakkatli (hastalık, zarar vs. gibi) hükümlerine ve bunlardan doğan sıkıntılara göğüs gererek sabretmesidir. Cüneyt demiştir ki: Mümin için dünyadan ahirete gidiş hem kolay hem de basittir. Halkı terk ederek Allah'ın katında bulunmak ise çok güçtür. Nefisten Allah'a doğru gitmek hem çetin hem de zor bir iştir. Fakat bundan daha zor olan Allah (ve onun emirleri) ile birlikte bulunurken gösterilen sabırdır.”¹⁶

Bazı âlimler: “Sabır üç türdür; Şikâyet etmeyi terk etmek, rızaya sadakatli olma ve kazaya rıza göstermek.” demişlerdir. Ayrıca: “Sabır, Kur'an ve sünnetin koymuş olduğu ahkâmlar konusunda sebat göstermektir.”¹⁷ denmiştir. Sait b. Cübeyr'in rivayet ettiği bir hadiste Efendiniz: “Sabır, kulun kendisine isabet ettiği şeyler konusunda Allah için itiraf etmesi ve O'ndan sevap ümit etmesidir.”¹⁸ buyurmuştur. Abdullah

¹⁵ Erzurum Hasankale'li İbrahim Hakkı, *Marifetname*, thk. Turgut Ulusoy, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul, 1974, s.140.

¹⁶ el-Kuşeyrî *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, s. 324.

¹⁷ Ebu İshâk Ahmet b. Muhammed b. İbrahim es-Sa'lebi en-Neysâbüri, *el-Keşf ve'l-Beyân*, thk. Ebu Muhammed b. Âşûr, Dâr'u İhyau't-Turâs el-Arabî, Beyrut, 2002, c. III, s. 238.

¹⁸ Ebu Muhammed Abdurrahman b. Ebu Hâtım er-Râzi, *Tefsîru'l-Kur'an el-Azîm Mûseneden an Resulillah ve's-Sahâbe ve'l-Tabiîn*, thk. Es'ad Muhammed et-Tayip, el-Maktabatu'l-Asriyye, Riyad, 1997, c. I, s. 262.

b. Hamza'nın rivayetinde İbn Ömer: "Sabır iki türlüdür, musibetlere karşı sabretmek güzeldir, fakat en güzeli ise haramlara karşı sabretmektir."¹⁹

İmam Beyzavî Bakara Suresi'nin: "Allah'tan korkun, kurtuluşa erersiniz."²⁰ ayetinin tefsiri ile ilgili: "Tam bir kurtuluşa ermek için Allah'ın dışındaki şer şeyden teberru ederek ona karşı gelmekten sakının ve üç büyük makama erişmek için de bütün çirkin şeyleri yapmaktan da sakının. Bu makamın biri de nefsine zor gelse bile itaat etmekle kazanılan sabır ve adetleri terk etmekle nefsi kontrol altına almaktır. Ayrıca Allah'ı zikrederek O'na gizli rabıta kurmaktır ki bu da Hz. Peygamberden bize şeriat, tarikat ve hakikat olarak tabir edilen bir yoldur."²¹ demiştir.

İmam Tusturî diyor ki: "Sabır; rıza ile bağlantılıdır. Niçin, diye sorulduğunda, O: "Umutsuzluğa kapılmamaktır." demiştir. Ayette geçen: "Güzel sabır"²² nasıl tahakkuk eder, diye sorulduğunda, O: "Allah'ın senin yanında olduğu konusunda farkında olmandır, buna marifet denir."²³ demiştir. Aynı şekilde İmam Tusturî Asır süresinde geçen asır kelimesiyle ilgili: "Sabır nedir, diye sorulacak olursa, ona: 'Sabırdan daha faziletli amel ve onun sevabından daha büyük sevap yoktur. O, ancak takva ile ziyade olur ve sabır olmadan da takva olmaz. Allah için sabredene ancak O yardım eder.' derim. En büyük sabır nedir, diye sorulursa, ona: 'Haktan zaferin ve yardımı beklemektir.' derim. Sabrın aslı nedir? diye sorulursa, ona: 'Allah'a itaat ederek nefisle mücadele etmek, O'nun indirdiği hükümler ile amel etmek ve isyanın küçüğünden ve büyüğünden sakınmaktır.' derim.

Sabır konusunda iki sınıf insan vardır. Dünyada nefislerinin beğendiği şeylere ulaşınca kadar sabır ederler, bu tür sabır zemmedilmiş sabırdır. Diğer sınıf ise ahirette Allah'tan sevap umarak ve azabından korkarak sabır edenlerdir. Ahiret ile ilgili sabrın üçü icbârî ve dördüncü-

¹⁹ Ebu'l-Vefâ İsmail b. Ömer b. Kesîr el-Kureşî ed-Dimaşkî, *Tefsîru'l-Kur'an el-Kerim*, thk. Sâmî b. Muhammed Salâma, Dâru't-Tayîp, Mısır, 1999, c. 1, s. 388

²⁰ Bakara, 2/200.

²¹ İsamettin İsmail b. Muhammed el-Hanefî, *Hâşiyetu'l-Kûnavî ale Tefsîri'l-İmam el-Beyzâvî*, thk. Abdullah Mahmut Muhammed Ömer, Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, Beyrut, 2000, c. VI, s. 469.

²² Yusuf, 12/18.

²³ Ebu Muhammed Sehl b. Abdullah b. Yunus b. İsa b. Abdullah b. Refî et-Tusturî, *Tefsîru'l-Kur'an el-Azîm*, thk. Heyet, Dâru'l-Harem, Kahire, 2004, s. 169.

sü de fazilet olmakla beraber toplam dört derecesi vardır. İlk üçü; Allah'a itaat konusunda ona isyan etmekten ve O'ndan gelen musibetlere karşı sabretmek. Dördüncüsü ise kulların davranışlarına karşı sabretmektir."²⁴ demiştir.

Sabır kelimesi umumi bir kelime olduğu için bazı âlimler de: "Sabır üç türdür, şikâyeti terk etmek, kaderi kabul etmek ve gerçek rıza ehli olmak." Şekline ifade etmişlerdir. Ayrıca ayetin anlamıyla ilgili Allah'a itaat etmede, farzları yerine getirmede, Kur'an'ı tilavet etmede, Kur'an ve Sünnetin getirdiği ahkâmlara karşı sabretmektir.²⁵ denmiştir. S'adî de buna benzer olarak: "Sabır Allah'a itaat etmek adına ona isyan etmemek için yerine getirilmesi gereken bir şeydir. Ayrıca Allah'ın gazap etmemesi için O'nun nefse ağır gelen bütün kaderine karşı ve nefsi Allah'ın emrine uygun bir şekilde hapsederek sabretmektir. Çünkü O'nun emirlerine karşı sabretmek büyük başarıdır."²⁶ İmam İz b. Abdüsselam: "Sabır; emir ve nehiy konularında hem açıkta hem de cehrî olarak Allah'a itaat etmektir."²⁷ demiştir.

Kaffâl: "Sabır, İnsanın kötülüğün elemine hissetmemesi ve bunu çirkin görmemesi şeklinde değildir. Çünkü bu, imkânsızdır. Sabır, ancak nefsi, feryâdü figânı ortaya koymamaya hamletmektir. Kişi hüznünü içine atıp, kendisini onun emarelerini dışarı vurmaktan alıkoyunca, her ne kadar o kimsenin gözünde yaş belirip rengi değişse de bu kimse sabretmiş olur. Nitekim Peygamber: "Sabır, İlk çarpma esnasındadır."²⁸ buyurmuştur. Bu böyledir, çünkü başlangıçta kişiden, kendisi sebebiyle sabredenlerden sayılamayacağı bir hal zuhur edip, sonra da sabrederse, bu teselli olmak diye isimlendirilir ki bu da mutlaka yapılması gereken bir husustur. Çünkü Hasan el-Basrî: "İnsanlara, devamlı feryâdü figan etmekle mükellef kılınmış olsalardı, buna güç yetiremezlerdi."²⁹ demiştir.

²⁴ A.g.e, s. 327.

²⁵ el-Bağdâdî, *Tefsîru'l-Hâzin*, c. I, s. 336.

²⁶ es-S'adî, *Tefsîru'l-Kerîm er-Rahmân*, s. 51. Ebu'l-Muzaffer Mansur b. Muhammed b. Abdülcebbar es-Semânî, *Tefsîru'l-Kur'an*, thk. Heyet, Dârul-Vatan, Riyad, 1997, s. 74. Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, c. II, s. 124.

²⁷ İmam İzettin b. Abdüsselam es-Süiemî ed-Dimeşki eş-Şâfî, *Tefsîru'l-İz b. Abdüsselam*, thk. Abdullah b. İbrahim el-Vehbî, , Dâr b. Hazm, Beyrut, 1996, c. I, s. 557.

²⁸ İbnu'l-Esîr, *Câmiul-Usûl*, c. III, s. 429.

²⁹ er-Râzî, *Mefâti'h'l-Gayp*, c. IV, ss. 167-168.

Muhammed el-Mâlikî bela ve musibetlere karşı sabretme mevzuuyla ilgili şunları demiştir: “Allah bela ve musibetlere karşı sabrettiklerinden ötürü bu ümmet için fazilet ve şeref ihsan etmiştir. Ebu Mâlik el-Eşarî’den rivayet olunan bir hadiste Hz. Peygamber: ‘Ebû Mâlik Hâris İbni Âsım el-Eş’arî den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu :“Temizlik imanın yarısıdır. Elhamdülillah duası mizânı, sübhânellah ve elhamdülillah sözleri ise yer ile gökler arasını sevap ile doldurur. Namaz nurdur; sadaka burhandır; sabır ziyâdır. Kur’an senin ya lehinde ya da aleyhinde delildir. Herkes sabahtan (pazara çıkar) nefsinin satar; kimi onu âzâd kimi de helâk eder.³⁰ buyurmuştur.”³¹ Âlimler bu hadisi değişik yönlerden şerh etmişlerdir. İleride onların görüşlerini de vereceğiz. Mâlikî yine aynı eserde el-Aklamî İmam Nevevî’nin şu sözünü naklettiğini anlamaktadır: “Sabır dinimizde hoş görülmüştür. O, Allah’a isyan etmeyip O’na itaat etmek ve dünyadaki bir sürü sıkıntıya karşı da sabretmektir. Muhakkak ki sabretmek sabır ehlini aydın ve doğru yol üzere sebat eyler.”³²

Mâlikî ayrıca bu ümmet için fazilet olarak da kendilerine gelen belanın şiddetinin onun dindeki durumuna göre olduğunu da anlatarak şu hadisi zikretmiştir. İbn Müseyyeb’in dedesinden o da S’ad’tan rivayet etmiş olduğu bir hadiste Hz. Peygambere: “İnsanların hangisinin belası daha şiddetlidir?” diye sorulunca Hz. Peygamber: “İnsanlar içinde en ağır imtihana çekilenler Peygamberlerdir. Sonra sırasıyla (rütbeleri) onları takip edenler, sonra onları takip edenlerdir. Kişi dinine göre müptela kılınır (imtihana çekilir). Eğer dininde salabetli ise imtihanı (göreceği bela ve musibet) ağır olur. Eğer dininde gevşek ise o oranda imtihan edilir. Adama bir musibet dokunur nihayet böylece kul, yeryüzünde hatası olmadığı halde insanların arasında yürür.”³³

³⁰Müslim, *el-Müsnedü’s-Sahîh*, c. I, s. 140.

³¹el-Mâlikî, *Hesâis*, s. 280.

³² A.g.e, s. 280, İbn Dakik el-Ayd, *Şerhu’l-Erbain a Hadis’an en-Neveviye*, el-Maktabatu’l-Faysaliye, Mekke, ts, ss, 62-63, en-Nevevî, *el-Minhâc*, c. III, s. 101. Muhammed b. Şeyh Ali b. Âdem b. Musa el-Etyûbî el-Vellâvî, *Şerh Sünen en-Nesâi el-Müsemmâ Zehiretu’l-Ukbâ fi Şerhi’l-Müctebâ*, Dâru’l-Burûm, Mekke, 2003, c. 21, s. 389.

³³ İbn Hibban, *Sahîh İbn Hibbân*, c. II, s. 445. Ebu Abdullah Hüseyin b. İsmail ez-Zıbî el-Muhâmilî, *Emâlî el-Muhâmilî Rivâyetu b. Yahya el-Beyî*, thk. İbrahim İbrahim Kaysî, Dâr b. el-Kayyim, Dammâm, 1991, c.I, s. 179. Alettin Ali b. Balban el-Fâsî, *Sahîh İbn Hibbân*, thk. Şuayip el-Arnaut, Müesseset’ü-Rissâle, Beyrut, 1993, c. VII, s. 184.

Bu tür sıkıntılara karşı sabredenlerin ahiretteki sevaplarının gelince, onlara verilecek olan sevapların azimliliğinden, afiyet ve bolluk içerisinde bulunanlar da onların daldıkları sıkıntıya dalmayı temenni ederler. İbn Abbas'tan rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber: "Kıyamet gününde şehit getirilir ve hesaba çekilmek üzere durur. Ondan sonra da sadaka veren adam getirilir ve o da hesap vermek üzere dikilir. Ondan sonra da belaya duçar olan birisi getirilir ve ona ne terazi konur ne de divan, onun üzerine ecirler dökülür. Nihayet oradaki afiyet içerisinde bulunanlar da bu mevkide olmayı temenni edeceklerdir ve Allah'ın vermiş olduğu sevabın güzelliğinden dolayı onların cesetleri halden hale değişecektir."³⁴

Allah imtihan olunan mümin kulunun kalbini mutmain olacağı şekilde müjdelemektedir. Ayrıca kulunu teselli etmekte ve kalbini sebat eylemektedir. Nitekim Enes'ten rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber: "Eğer Allah bir kulunu sevdiği zaman ya da (kalbini) temizlemek istediği zaman ona bela (musibet) suyunu döker ve yine döktükçe döker. Nihayet kul O'na yalvararak; 'Ya Rabbim! der ve Allah da: 'Buyur ey kulum! Her ne dilersen dile, ister acilen isterse daha sonra biriktirerek vereceğim.' buyurur."³⁵ şeklinde ifade etmiştir. Ebu Hureyre'nin rivayetinde Hz. Peygamber: "Allah kime hayrını dilerse ona ondan tattırır."³⁶ buyurmuşlardır.

Allah sabırlı kulunu ancak bu tür sıkıntı ve bela ile imtihan ederek cennetteki derecelere ulaşabileceğini müjdelemektedir. Bununla ilgili Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Allah tarafından kula hiçbir amel işlemekle ulaşılamayacağı bir menzile verildiyse o, Allah'ın kendisini malı, bedeni ve evlatlarıyla imtihan edip de daha sonra kulun bu belaya sabrederek ulaştığı bir menzildir."³⁷ Bela ve sıkıntı kulların arasından temiz ve saf olanını ortaya çıkarmak için Allah'ın bir seçmesidir. Bundan dolayı Hz. Peygamber: "Sizin, altını ateş ile saf hale getirdiğiniz gibi

³⁴ et-Taberâni, *el-Mü'cemu'l-Kebîr*, c. XII, ss. 182-183. el-Hindî, *Kenzu'l-Ummâl*, c. III, s. 342.

³⁵ el-Kuraşî, *Mevsuat'u-İbn Ebî'd-Dünya*, c. V, s. 526.

³⁶ Ahmet b. Hacer el-Askelâni, *İtrâfu'l-Müsnid'l-Mu'talî bi Etrâfi'l-Musnidi'l-Hanbeli*, c. VII, s. 283. el-Hindî, *Kenzu'l-Ummâl*, c. III, s. 325.

³⁷ et-Taberâni, *el-Mü'cemu'l-Kebîr*, c. XXII, s. 318. Sicistâni el-Ezdî, *Sünen Ebu Davut*, c. III, s. 350, Ahmet b. Hanbel, *Müsnedu'l-İmam Ahmet b. Hanbel*, thk. Heyet. Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 2001, c. XXXVII, s. 29. el-Esbahâni, *Ma'rifetu's-Sahabe*, s. 2426. İbn Hacer, *Fethul Bâri*, c. X, s. 109.

Allah da sizi bir takım belalarla imtihan ederek seçer. İşte bu şekilde altının saf hale gelmesi gibi Allah da sizi bazı insanların şüphelendiği şüpheli şeylerden korur. Altın da siyah kalıntılarında bu şekilde saf hale gelir. Allah'ın kullarını imtihan ederek (seçmesi bu şekildedir).³⁸

Hz. Peygamberin başka bir hadisinde de: "Kulun günahları çoğalıp da ona kefarete olacak bir şey bulunmadığı zaman kendisine kefarete olması için Allah hüzün ile imtihan eder."³⁹

Ayrıca Allah katındaki daha hayırlı ve daha kalıcı bir nimetin varlığına vakıf olmada belanın şiddeti konusunda sabredenler için bir garanti söz konusu değildir. Zira Atâ b. Ebu Rebâha'nın naklettiği bir haberde o: "Bana İbn Abbas; 'Sana cennet ehlinde bir kadın göstermeyeyim mi?' dedi. Ben de: 'Evet göster!' dedim. 'İşte dedi, şu siyah kadın var ya, o, Hz. Peygambere gelip: 'Ben saralıyım, (nöbet gelince) üstümü başımı açıyorum, Allah'a benim için dua ediver (hastalıktan kurtulayım)' dedi. Hz. Peygamber: 'Dilersen sabret, sana cennet verilsin, dilersen sana şifa vermesi için Allah'a dua ediveririm.' dedi. Kadın: 'Öyleyse sabredeceğim, ancak üstümü başımı açmamam için dua ediver.' dedi. Hz. Peygamber da ona öyle dua etti."⁴⁰ şeklinde rivayet edilmiştir.

Muhammed el-Mâlikî'nin müjdelemiş olduğu başka bir büyük müjdeleri de hasta birisinin hastalanmadan önceki yapmış olduğu amelilerinin karşılığı olarak ona sevap olarak lütufta bulunacağını söylemiştir. Buna örnek olarak Enes b. Mâlik'ten rivayet edilen şu hadisi örnek vermiştir. Hz. Peygamber: "Allah bir Müslüman kulunu fiziksel olarak imtihan ettiği zaman Allah meleklerine: 'Şu kulunun yapmış olduğu iyi amellerini yazın.' der ve eğer kendisine Allah şifa ederse onu bütün günahlardan temizler, eğer vefat ederse Allah onun günahlarını bağışlar ve merhamet eder."⁴¹ buyurmuştur. El-Mâlikî buna ek olarak İbn Me-

³⁸ Ebu Bekir Ahmet b. Hüseyin b. Ali b. Musa el-Husravcirdî el-Horosâni el-Beyhakî, *Suabu'l-İman*, thk. Heyet, Maktabatü'r-Rüşd, Riyad, 2003, c. XII, s. 318.

³⁹ Ahmet b. Hacer el-Askelânî, *İtrâfu'l-Müsniid*, c. IX, s. 222, El-Hindî, *Kenzu'l-Ummâi*, c. III, s. 328,

⁴⁰ İmam el-Buhârî, *El-Câmiu'l-Müsnet es-Sahîh*, c. VII, s. 117, el-Endülüsî, *el-Muhtasaru'n-Nesîh*, c. III, s. 282, Ebu Abdullah Muhammed b. Abdulvahit Ziyauddin el-Makdisî, *Kitabu'l-Emrâz ve'l-Keffâret ve'l-Tıbb ve'l-Rukiyyet*, thk. Ebu İshak el-Huveynî el-Eserî, Dâr b. Afvân, Kahire, 1999, ss. 49-50, el-Begavî, *Şerh'u Sünnne*, c. V, s. 235. İmam el-Megavî bu hadisin sahih olduğuna ittifak olduğunu ve Müslim'in de rivayet ettiğini söylemiştir.

⁴¹ İbn Ebi Şeybe el-Küfî, *el-Kitab el-Musannef*, c. II, s. 443.

sut'tan rivayet edilen Hz. Peygamberin şu hadisini de zikretmiştir: “Bir mümin kulun durumuna ve sakım hastalığından çeken eleme gıpta edilir. Zira eğer kul bu hastalıktan dolayı sabretmenin faziletini bilseydi ona ömür boyu böyle kalmak daha sevimli gelirdi. Daha sonra Hz. Peygamber kafasını göğe kaldırıp gülünce oradakiler Hz. Peygambere: ‘Ya Resulüallah! Niçin kafanızı göğe kaldırıp güldünüz?’ diye sordular. Hz. Peygamber: ‘Musallada (mescitte) namaz kılmakta olan bir Müslüman kula iltimas etmiş olan iki tane meleğin durumuna gıpta ettim. Bu iki melek orada: ‘Ya Rabbimiz! Filan kulunun gece gündüz yapmış olduğu amelleri yazarken hasta halinde bulduk’ deyince Allah: ‘Kulumun gece gündüz yapmış olduğu amelleri eksiksiz yazın, onun hem rahatsız olduğu durumundaki hem de normal durumundaki yapmış olduğu amellerinin ecrini (vermek) bana aittir.’ buyurdu.”⁴² şeklinde rivayet etmiştir.

Allah bir kulunu onun gözünü kör etmesi ile ilgili Enes'ten rivayet edilen bir kutsî hadiste Allahüteâlâ buyurmuştur: “Kulumu, iki gözünü kör etmekle imtihan ettiğim zaman sabrederse, gözlerine karşılık olarak cenneti veririm.”⁴³ İbn Hacer bu hadisin şerh ederken şöyle demiştir: “Faydalı olan sabır, belanın ilk başa geldiği andaki sabırdır. Kişi o anda işini Allah'a havale ederek O'na teslim olmalıdır. Eğer ilk anda sabredermez, sıkılır, sonra artık her şeyden ümit kesince sabrederse istenilen karşılığa kavuşamaz.”⁴⁴ İbn Battâl da Buhari'nin şerhinde bu hadis ile ilgili olarak: “Bu hadis belalara karşı sabretmenin sevabı olarak cennetin verileceğine delildir. Zira Cennetteki görme nimeti dünyadaki görme nimetinden daha dâimî olduğundan Allah için Allah'ın kendisine vermiş olduğu bu gözlerin cennete ivaz edilmesi daha hayırlıdır. Allah bir kulunun gözlerini kör ederek imtihan etmesi O'nun kuluna kızdığından değildir, tam tersine ahiretteki azabına dayanamayacağını ve geçmişte işlediği günahlara hiçbir şeyin kefaret olmayacağını bildiği için ona hayır murat ederek ve ondan zararı def etmek için böyle yapar. Ayrıca kıyamette Allah'a günahlarından temizlenmiş olarak karşısına çıkması

⁴² et-Taberânî, *el-Mü'cemu'l-Evsat*, c. III, s. 14.

⁴³ Hacer el-Askelânî, *İtrâfu'l-Müsnid*, c. I, s. 454, el-Humeydî, *el-Cem'u bayne's-Sahihayin*, c. II, s. 617, İbn el-Esir, *Câmiu'l-Usûl*, c. VI, s. 433, el-Hindî, *Kenzu'l-Ummâl*, c. III, s. 276,

⁴⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, c. X, s. 116,

ve cennette hiçbir ameli ile ulaşamayacağı derece kat etmesi için uzuvlarının birisini almakla imtihan eder.”⁴⁵

Hadislerden anlaşıldığı üzere Muhammed el-Mâlikî belalara karşı sabır etmenin bir musibet olmayıp tam tersine cenneti kazanma aracı olduğuna vurgu yapmıştır. Bütün selef ümmet bu görüştedir. Ayrıca el-Mâlikî eserinin sonlarında sabır ile ilgili duaları da zikretmiştir.⁴⁶

Sonuç

Sabır, her müminde bulunması gereken vasıflardan biridir. Zira ancak sabırla birçok sorunların üstesinden gelinebilir. Bu konuda kadîm ulemâ sabır konusunu değişik açılardan izâh etmişlerdir. Fakat biz bu çalışmamızda, Muhammed el-Mâlikî'nin sabır ile ilgili görüşlerini anlatmaya gayret ettik. Muhammed el-Mâlikî, sabır ile ilgili görüşlerini anlatırken Hz. Peygamberin sabır hakkındaki hadisleri izâh etmeye çalışmıştır. Ayrıca selef ulemânın görüşlerine de değinerek, onlardan iktibasta bulunmuştur. Muhammed el-Mâlikî, sabra tealluk eden bütün bela ve meşakkatları ele almıştır. Bununla ilgili kendi görüşünü şu şekilde ifâde etmiştir: “Allah bela ve musibetlere karşı sabrettiklerinden ötürü bu ümmet için fazilet ve şeref ihsan etmiştir. Nitekim Ebu Mâlik el-Eşarî'den rivayet olunan bir hadiste Hz. Peygamber: “Sabır aydınlıktır.”⁴⁷ buyurmuştur.”⁴⁸

el-Mâlikî, İmam Nevevî'nin şöyle dediğini nakletmektedir: “Sabır dinimizde hoş görülmüştür. O, Allah'a isyan etmeyip O'na itaat etmek ve dünyadaki bir sürü sıkıntıya karşı da sabretmektir. Muhakkak ki sabretmek sabır ehlini aydın ve doğru yol üzere sebat eyler.”⁴⁹ el-Mâlikî, İmam Nevevî'nin bu anlattıklarından şu sonuca varmış olabilir. Her ne durum olursa olsun bir mümine sabretmek düşer. Çünkü imtihân dünyasında yaşamakta olan her mümin, Allah'ın kendisini imtihâna tâbi tuttuğunun farkında olarak O'ndan gelen bütün musibetleri, cenneti

⁴⁵ İbn Battâl, *Şerh Sahihul-Buhârî*, c. IX, s. 377. el-Münâvî el-Kâhîrî, *Feyzu'l-Kadîr*, c. IV, s. 488, İbn Hacer, *Fethul Bâri*, c. X, s. 116. el-Bezzâz, *el-Bahru'l-Bezzâr mârûf bi Müsnetdi'l-Bezzâr*, c. X, s. 244.

⁴⁶ el-Mâlikî, *Hesâis*, ss. 281-286.

⁴⁷ Müslim, *el-Müsnedü's-Sahîh*, c. I, s. 140.

⁴⁸ el-Mâlikî, *Hesâis*, s. 280.

⁴⁹ A.g.e, s. 280, İbn Dakîk el-Ayd, *Şerhu'l-Erbain a Hadis'an en-Neveviye*, el-Maktabatu'l-Faysaliye, Mekke, ts, ss, 62-63, en-Nevevî, *el-Minhâc*, c. III, s. 101. Muhammed b. Şeyh Ali b. Âdem b. Musa el-Etyûbî el-Vellâvî, *Şerh Sünen en-Nesâi el-Müsemmâ Zehiretu'l-Ukbâ fi Şerhi'l-Müctebâ*, Dâru'l-Burûm, Mekke, 2003, c. 21, s. 389.

kazanma aracı olarak kabul etmelidir. Nitekim Hz. Peygamber, bu vasıftaki müminlerin üstünlüğüne vurgu yaparak: “(Mümin), kendisine niyet verilirse şükreder, başına bir sıkıntı gelire sabreder, kendisine zulüm edildiğinde istiğfar eder ve zulüm edeni af ederler.”⁵⁰ buyurmuştur. Son olarak şunu diyebiliriz. Muhammed el Mâlikî, sabırı bir mümin için olması gereken özelliklerden saymıştır. Ayrıca kaynaklara bakıldığında Muhammed el-Mâlikî’ye göre bütün âlimler de bu görüşü benimsemişlerdir.

BİBLİYOGRAFİYA

Abdurrahman b. S’ad Nâir es-S’adî, *Teyşîru’l-Kerîmi’r-Rahmân fî Tefsîri’Kelâmi’l-Mennân*, thk. Abdurrahman b. Muallâ el-Levâhik, I-IV, Dâru’s-Selâm, Riyad, 2002.

Abdurrezak el-Kâşânî, *Mü’cem Istilahât i’s-Sûfiyye*, thk. Abdul-Âdil Şahin, Dâru’l-Menâr, Kahire, 1992.

Ahmet b. Abdullah b. Ahmet b. İshak b. Mehran el-Esbahânî, *Ma’rifetu’s-Sahabe*, I-VII, thk. Adil b. Yusuf el-Azzâzi, Dâru’l-Vatan, Riyad, 1998.

Ahmet b. Ali b. Hacer el-Askelânî, *Fethu’l-Bârî bi şerh Sahîhi’l-Buhârî*, I-XIII, T. Heyet, Dâru’l-Marife, Beyrut, 1959.

Ahmet b. Hacer el-Askelânî, *İtrâfu’l-Müsnid’l-Mu’talî bi Etrâfi’l-Musnidi’l-Hanbelî*, I-X, thk. Züheyir b. Nâsır en-Nâsır, Beyrut, Dâr b. Kesîr, 1993.

Ahmet b. Hanbel, *Müsnedu’l-İmam Ahmet b. Hanbel*, thk. Heyet, Müessesetu’r-Risâle, Beyrut 2001.

Ahmet Ferit, *Tezkiyetu’n-Nufûs ve Terbiyetuha*, thk. Macit b. Ebu el-leyl, Dâru’l-kalem, Beyrut, 1985.

Alettin Ali b. Balban el-Fâsî, *Sahîh b. Hibbân*, I-XVIII thk. Şuayip el-Arnâvut, Müesseset’ü-Rissâle, Beyrut, 1993.

Alettin Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bagdâdî, *Teyşîru’l-hâzin el-Müsemmâ Lübâbü’t-te’vil i Meânî-Tenzîl*, I-IV, thk. Abdüsselam Muhammed Ali Şahin, Dâru’l-Kutub el-İlmiyye, Beyrut, 2004.

⁵⁰ et-Taberânî, *el-Mü’cemu’l-Kebîr*, c. VII, s. 163. Ahmet b. Abdullah b. Ahmet b. İshak b. Mehran el-Esbahânî, *Ma’rifetu’s-Sahabe*, thk. Adil b. Yusuf el-Azzâzi, Dâru’l-Vatan, Riyad, 1998, c. III, s. 1440. Ahmet b. Ali b. Hacer el-Askelânî, *Fethu’l-Bârî bi şerh Sahîhi’l-Buhârî*, thk. Heyet, Dâru’l-Marife, Beyrut, 1959, s. X, s. 109.

Alettin Ali El-Muttakî b. Hisamettin el-Hindî, *Kenzu'l-Ummâl fi el-Süneni'l-Ekvâl ve'l-Efâl*, I-VIII thk. Heyet, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1985.

Ali b. Muhammed Ali el-Cürcânî, *et-Ta'rifât*, thk. İbrahim el-Enbârî, Dâru'l-Kutub el-Arabî, Beyrut, 1985.

Ebu Abdullah Hüseyin b. İsmail ez-Zibî el-Muhâmîlî, *Emâli el-Muhâmîlî Rivâyetu b. Yahya el-Beyî*, thk. İbrahim İbrahim Kaysî, Dâr b. el-Kayyim, Dammâm, 1991.

Ebu Abdullah Muhammed b. Abdulvahit Ziyauddin el-Makdisî, *Kitabu'l-Emrâz ve'l-Keffârât ve'l-Tıbb ve'r-Rukiyyât*, thk. Ebu İshak el-Huveynî el-Eserî, Dâr b. Afvân, Kahire 1999.

Ebu Abdurrahmân el-Halîl b. Ahmet el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-Ayn*, I-IV thk. Abdülhamit Hendâvî, Dâru'l-Kutub el-İlmiye, Beyrut 2003.

Ebu Bekir Abdullah b. Muhammed b. Ebi Şeybe el-Kûfî, *el-Kitab el-Musannef fî'l-Ehâdis ve'l-Êsêr* I-VII thk. Kemal Yusuf el-Hût, Dâru't-Tâc, Beyrut, 1989

Ebu Bekir Ahmet ibnu'l-Hüseyin b. Ali b. Musa el-Husravcirdî el-Horosânî el-Beyhakî, *Şuabu'l-İman*, I-XIV thk. Heyet, Maktabatü'r-Rüşet, Riyad 2003.

Ebu Davut ibnu'l-Eşas es-Sicistânî, *Sünen Ebu Davut*, I-IV, Dâru'l-Efkâr ed-Devliye, Riyad, ts.

Ebu Hafs Ömer b. Ali b. Ahmet b. Siracettin el-Ensâarî el-Mısri ed-Dimeşkî, *el-Mu'in ale Tefehum'il-Erbain* thk. Ebu İslam Abdul'l-Âdil Musad, el-Hadîsiyye li't-Tibâ, Kahire 2009.

Ebu İshak Ahmet b. Muhammed b. İbrahim es-Sa'lebî en-Neysâbûrî, *el-Keşf ve'l-Beyân fî tefsîri'l-Kur'an*, I-X thk. Ebu Muhammed b. Âşûr, İhyau't-Turâs el-Arabî, Beyrut 2002.

Ebu Muhammed Abdurrahman b. Ebu Hâtim er-Râzi, *Tefsîru'l-Kur'an el-Azîm müsne'den an Resulillah ve's-Sahâbe ve'l-Tabiîn*, thk. Es'ad Muhammed et-Tayip, el-Maktabatü'l-Asriyye, Riyad 1997.

Ebu Muhammed El-Hüseyin b. Mesut b. Muhammed el-Ferrâ el-Begavî, *Şerh'u Sünnê*, I-XIII, thk. Heyet, el-Maktab el-İslamî, Beyrut, 1983.

Ebu Muhammed Sehl b. Abdullah b. Yunus b. İsa b. Abdullah b. Refî et-Tusturî, *Tefsîru'l-Kur'an el-Azîm*, thk. Heyet, Dâru'l-Harem, Kahire, 2004.

Ebu Musa Muhammed b. Ömer b. Ahmet b. Ömer b. Muhammed el-Esbahâni el-Medinî, *el-Mecmûu'l-Mugîs fî Garîbî'l-Kur'an ve'l-Hadîs* I-III, thk. Abdülkerim el-Ezbâvi, Dâru'l-Medinî, Mekke, 1988.

Ebu Zekeriyye Yahya b. Şeref b. Meri el-Nevevi, *el-Minhâc Şerh Sahîh Müslim b. Haccâc*, I-XVIII, el-Matbaa Mısriyye bi'l-Ezher, Mısır 1929.

Ebu'l-Hasan Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî el-Neysâbüri, *el-Müsnedü's-Sahîhu'l-Muhtasar bi Nakli'l-Adli ani'l-Adl ilâ Resulillah*, I-VIII thk. Muhammed Fuat Abdülbaki, Dâr'ül-İhya'i-Türâsî'l-Arabî, Beyrut, ts.

Ebu'l-kasım Süleyman b. Ahmet b. Eyüp et-taberânî, *el-Mü'cemu'l-evsat*, I-X thk. Heyet, Dâru'l-Haremeyin, Kahire, 1995.

Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmet et-Taberânî, *el-Mü'cemu'l-Kebîr*, I-XX, thk. Hamdî Abdülhamit es-selefi, Maktabat'u b. Teymiyye, Kahire, 1983.

Ebu'l-Muzaffer Mansur b. Muhammed b. Abdülcebbar es-Semânî, *Tefsîru'l-Kur'an*, thk. Heyet, Dâru'l-Vatan, Riyad, 1997.

El-Mühellab b. Ahmet b. Ebi Süfre Üseyit b. Abdullah el-Esadî el-Endülüsî, *el-Muhtasaru'n-Nesîh fî Tehzîbi'l-Kemâl el-Câmi es-Sahîh*, I-IV, thk. Ahmet b. Fâris el-Salûm, Dâr el-Tevhît, Riyad, 2009.

Erzurum Hasankale'li İbrahim Hakki, *Mârifetnâme*, thk. Turgut Ulusoy, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul, 1974.

Hailt b. Cuma b. Osman el-Harrâz, *Mevsûatu'l-Ahlak el-İslamiye*, Maktabatü ehli'l-Eser, Küveyt, 2009.

İbn Battâl Ebu'l-Hasan Ali b. Halef b. Abdülmelik, *Şerh Sahîhu'l-Buhârî*, I-X, Ebu Temim Yâsir b. İbrahim, Maktabatü'r-Rüşd Riyad, ts.

İbn Dakîk el-Ayd, *Şerhu'l-Erbâin aleG Hadîs'an en-Neveviyye*, el-Maktabatü'l-Faysaliye, Mekke, ts.

İbn Manzur Ce ma leddin Muhammed b.Mükerrem, *Lisanu'l-Arap*, I-LV, Beyrut, 1990.

İmam İzettin b. Abdüsselam es-Süiemî ed-Dimeşki eş-Şâfiî, *Tefsîru'l-iz b. Abdüsselam*, I-III, thk. Abdullah b. İbrahim el-Vehbî, , Dâr b. Hazm, Beyrut 1996.

İsamettin İsmail b. Muhammed el-Hanefî, *Hâşiyetu'l-Kûnavî ale tefsîri'l-İmam el-Beyzâvî*, I-XX, thk. Abdullah Mahmut Muhammed Ömer, Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, Beyrut, 2000.

Mecduddin Ebu El-Saadet el-Mübârek b. Muhammed el-Cezerî b. el-Esîr, *Câmiu'l-Usûl fî Ehâdis el-Resûl*, I-XII, thk, Şuayip el-Abdulkaidr, Dâr el-Hulvânî, 1969.

Muhammed Abdurrauf b. Tâcu'l-ârifin b. Ali b. Zeynel'-âbidîn el-Haddâd el-Münâvî el-Kâhirî, *Feyzu'l-kadîr şerhu'l-câmiu's-sagîr min ehâdis eş-beşîr en'nezîr*, I-VI, Beyrut 1972.

Muhammed Alevî el-Mâlikî, *Hesâisu'l-Ümmeti'l-Muhammediyye*, Fehrese-tu'l-Maktaba el-Malik Fahd el-Vatanî, Medine, 2000.

Muhammed Ali Tahanevî, *Kaşşâf ıstılahât el-funûn ve'l-Ulûm*, I-II, thk. Ali Dahrûc, Maktabatu Lubnân, Beyrut, 1996.

Muhammed b. Ebu Bekir b. Abdülkadir er-Râzî, *Muhtaru's-Sihâh*, Beyrut, 1986.

Muhammed b. Şeyh Ali b. Âdem b. Musa el-Etyûbî el-Vellâvî, *Şerh Sünen en-Nesâi el-Müsemmâ Zehîretu'l-Ukbâ fî şerhi'l-Müctebâ*, Dâru'l-Burûm, Mekte, 2003.

Yusuf Mer'aşlı, *Nesru'l-cevâhir ve Dürer fi'l Ulemâ'i Kar'ni Râb'i Aşer ve Bi-Zey'lihi-Ukdu'l-hevâhir*, Daru'l-Marife, Beyrut, 2006.